

Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Fransız Yazınında Türkiye İmgesi

Ali ÖZCELEBİ*

ÖZET

Her ülkenin yazınında, komşu ya da uzak, dost ya da düşman başka bir ülkeden, bir ulustan yana edinilmiş bir yansıma, bir düşünce, bir imge vardır. "Her ulus, diyor M.F. Guyard, öteki uluslara, az ya da çok dayanıklı, gerçekliği çoğu zaman yerini söylenceye bırakan karakter özellikleri yükler. Bir halk ozanının uyak bulma güçlüğü ile seçtiği bir sözcük, bir ünün kökünü olur..."¹.

Fransız yazınında Doğu ve bu Doğu içinde Türkiye ve Türkler Ortaçağdan itibaren görünmeye başlarlar; günümüze dek diyernesek de yüzyılımızın ortalarına değin nitelik ve nicelik değiştirerek sürüp gelirler.

Biz, ilki bu olan bir dizi makalede bu imgeyi incelemeye ve günümüzdeki izlerini irdelemeye çalışacağız.

RESUME

L'image de la Turquie dans la Littérature Française de son Origine Jusqu'au XVIe S iècle

Dans la littérature de tout pays, existent une idée, une image issues des connaissances, vraies ou fausses, à propos d'un autre pays proche ou lointain, allié

* Prof. Dr.; Uludağ Üniv. Eğitim Fak. Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

1 Marius-François Guyard, *La Littérature Comparée*, Paris, P.U.F., 1969, s. 25.

ou ennemi. "Chaque peuple, dit M.F. Guyard, prôte aux autres les caractères plus ou moins durables dont la vérité le cède souvent à la légende.(...)"

L'Orient et la Turquie dans cet Orient paraissent dans la littérature française dès le Moyen Age; et continuent à exister, sinon jusqu'à nos jours, du moins jusqu'au milieu de notre siècle, en se transformant perpétuellement en quantité et en qualité.

Donc, nous nous proposons dans une série de six articles, d'analyser l'image de la Turquie qui naît et s'enracine au Moyen Age, qui s'enrichit et se modifie à travers les siècles suivant les courants littéraires, politiques, etc.

Tüm ülkelerin yazınlarında, komşu ya da uzak, dost ya da düşman başka bir ülkeden, bir ulustan yana edinilmiş bir imge, bir yansıma, bir düşünce vardır. ("Her yazın, belirli dönemlerde yabancı ülkelere yönelmek gereksinimi duyar," der Goethe). Bunlar her zaman gerçeğe uygun olmayabilirler. "Her Ulus, diyor M.-F. Guyard, öteki uluslara, az ya da çok dayanıklı, gerçekliği çoğu zaman yerini söylenceye (efsane) bırakan karakter özellikleri yükler. Bir halk ozanının uyak bulma güçlüğü ile seçtiği bir sözcük, bir ünün kökeni olur..."¹.

Genellikle zorunlu olarak yetersiz bilgilerin, gözlemlerin, kesinlemelerin ya da varsayımların, yanılsamaların, önyargıların, olumlu ya da olumsuz yargıların ürünü daha doğrusu bireşimidir bir ülkeden/ulusdan yana edinilmiş imgenin başat bileştirenleri. Bu bileştirenlerin biraraya gelerek oluşturduğu imge/düşünce, bu ülke üstüne yazılan şeyler, zaman içinde çeşitli olaylar ve etkiler sonucu zor da olsa evrim geçirebilirler. Siyasal bir olay, bir savaş, yazınsal bir moda, bu iki ülkeden birinin ya da ötekini ekonomik durumundaki değişiklikler, vb., önceden edinilmiş düşünceleri, kısaca imgeyi sarsabilir veya bileştirenlerden birini ya da ötekini ön plana çıkarabilirler. Tüm bunlar, Fransız yazınında Türkiye için de geçerlidir.

Fransız yazınında Doğu ve bu Doğu içinde Türkiye ve Türkler Ortaçağ'dan itibaren görünmeye başlarlar; günümüze dek diyemesek de yüzyılımızın ortalarına değin nitelik ve nicelik değiştirerek sürüp gelirler. Ortaçağ'ın imgenin temellerinin atıldığı dönem oluşuyla, ayrı bir önemi var. Hemen 16. yüzyıldan sonra Fransız yazar ve düşünürleri, belli dönemlerde yoğunlaşan bir ilgi duymuşlardır ülkemiz ve insanları için. Kimi yüzyıllarda, öteki ülkelerden ayrılarak, başta gezi yazıları olmak üzere yapıtlarında Türkiye'den söz etmiş; yazın, sanat, moda alanlarında belirli ölçüler içinde bizden esinlenmiş ve etkilenmişlerdir. Buna karşın Fransa'da ve ülkemizde, Fransız yazınında, düşüncesinde ve sanatında Türkiye ve Türkleri derinlemesine inceleyen pek az çalışma yapılmıştır.

Bu konuda anılmaya değer ilk inceleme yüzyılımızın başlarında görülür. *XVII. ve XVIII. yüzyıl Fransız Yazınında Doğu*² adlı kitabında P. Martino, Yakın,

2 P. Martino, L'Orient dans la Littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle. Paris. Lib. Hachette et Cie., 1906.

Orta ve Uzakdoğu'yu bir bütün olarak ele alır. Önce Fransa'da, Doğu'nun tanınmasını sağlayan siyasal, tarihsel, dinsel, tecimsel, vb. olay ve etkinliklerden, doğu-bilimin doğuşundan ve gelişmesinden söz ettikten sonra, tüm yazın türlerinde, sanat ve modada Doğu'yu ayrı ayrı başlıklar altında, yüzyılları ve ülkeleri birbirinden ayırmadan inceler. Bu çalışmayı ötekiler izler. Bu arada Fransız yazınında doğu incelemeleri; bölgelere, ülkelere ayrılarak yapılmaya başlanır. Araştırmacıların bir bölümü, bölgeleri, ülkeleri bütünden ayırırken kimileri de türlerden; başkaları temalardan, yüzyıllardan, yazın okullarından biriyle çalışmalarını sınırlarlar.

Martino'nunkinden sonra anılmaya değer ikinci çalışma P. Jourda'nın *Chateaubriand'dan bu yana Fransız Yazınında Egzotizm*³ adlı incelemesidir. Ön-söz'ünde yazarının da belirttiği gibi "çabucak yapılmış bir bireşim" olan bu kitabın birinci cildinde, *Romantiklerin Yunanistan'ı ve İslamiyet*; ikinci cildinde *İslam Ülkeleri* başlığı altında diğerleri yanında ülkemize çok kısa yer verilir.

M.-L. Dufrenoy, yalnızca XVIII. yüzyıl roman türünde, yine Doğu içinde ülkemizden ve insanlarından söz eder. İlk kez uygulanan sayılamalar (istatistik) ve grafiklerle zenginleştirilmiş yöntemi ve bu tür çalışmalar için vazgeçilmez kaynakçası ile *Fransa'da Romanesk Doğu*⁴ ilginç bir örnektir.

Bu tür çalışmalar, özellikle karşılaştırmalı yazın araştırmaları içinde yüzyılın ikinci çeyreğinde yoğunluk kazanır. E. Lovinescu, N. Iorga, J.-M. Carre, N. Samsami, H. El-Nouty, M. Samic ve daha birçokları belli ülkelerde ya da bölgelerde gezginleri⁵; V. Summers, I.M. Frandon, R. Mattlé S. gibi araştırmacılar bir yazarın tüm yapıtlarında Doğu'yu⁶; G. Atkinson, A.Vovard, P. Hazard, R. Schwab, R. Guenon gibileri Doğu'nun Fransız düşüncesine katkılarını⁷; G. Mi-

3 P. Jourda, *L'Exotisme dans la Littérature française depuis Chateaubriand*, 2. v., Paris, Boivin et Cie., 1938, 1941.

4 M.-L. Dufrenoy, *L'Orient romanesque en France, 1704-1789*, Montréal, Ed. Beauchemin, 1947, Dufrenoy'nın, aynı döneme değişik bir açıdan yaklaştığı bir başka çalışması daha var: *L'idée des progrès et la diffusion de la matière d'Orient*, Paris, Centre de Documentation Universitaire, 1960.

5 E. Lovinescu, *Voyageurs en Grèce au XIXe siècle*, Paris, Champion, 1909; N. Iorga, *Les voyageurs français dans l'Orient Européen*, Paris, Boivin et Gamber, 1928; J.-M. Carre, *Voyageurs et écrivains français en Egypte*, 2 v., Le Caire, 1932; N.D. Samsami, *L'Iran dans la Littérature française*, Paris, P.U.F., 1936; H. El Mouty, *Le Proche-Orient dans la Littérature française de Nerval à Barrès*, Paris, Nizet, 1958; M. Samic, *Les voyageurs français en Bosnie à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècle*, Paris, Didier, 1960.

6 V. Summers, *L'Orientalisme d'Alfred de Vigny*, Paris, Lib. Ancienne Honoré Champion 1930; I.M. Frandon, *L'Orient de Maurice Barrès*, Paris, 1952; P. Briquet, *Pierre Loti et l'Orient*, Genève, Imp. Journal de Genève, 1945; R. Mattlé S.M., *Lamartine voyageur*, Paris, Ed. Bocard, 1936.

7 G. Atkinson, *Les relations de voyages du XVIIe siècle et l'évolution des idées*, Paris, E. Champion, 1924; *Les nouveaux horizons de la Renaissance française*, Paris, Lib. E. Droz, 1935; *Les relations de voyages du XVIIe siècle et l'évolution des idées. contribution à l'étude de la formation de l'esprit du XVIIIe siècles*, Genève, Slatkine Reprints, 1971; A. Vovard, *Les turqueries dans la littérature française: cycle barbaresque*, Toulouse, Privat,

geon, J. Alazard, A. Maubert, J. Watelet ve diğeri Fransız sanatında Doğu'yu⁸ ele alırlar.

Bunlardan yalnız ikisi salt Türkleri inceler: Cl. D. Rouillard ve M. Bataillon. Rouillard, *Fransız Yazın, Düşün ve Tarihinde Türk*⁹ başlıklı, İngilizce yazılmış, Fransızca'ya ve ne yazık ki dilimize çevrilmemiş bu benzersiz incelemesini 1520-1660 yılları ile sınırlar. Dipnotları ve ekleri söz konusu dönem için eksiksiz yakın bir kaynakça oluşturur. Ayrıca yazarın tarafsızlığı övgüye değer. M. Bataillon ise, *XVI. Yüzyıl Ortalarında Batı'da Türkiye Miti ve Bilgisi*¹⁰ başlıklı bir çalışma yapar.

Türk araştırmacılara gelince, Türklerin yüzyıllar boyunca doğucul Fransız yazınında egemen ulus olmalarına karşın, konuyla pek az ilgilenirler. Daha çok "Türk dostu" diye bilinen yazarları yeğleyen tek yönlü çalışmalar, çeviriler dışında özgün incelemeler yok gibidir. Bunlardan çoğu makale niteliğindedir¹¹. En çok üzerinde durulan yazarlar başta P. Loti olmak üzere, Lamartine, Nerval, Gautier, Farrère'dir. Çevirilere gelince, bunlar da seçmeci, eksikli çalışmalardır. Chateaubriand ve Hugo gibi "Türk düşmanı" diye bilinmiş özgün yazarlar, bu tür çalışmaların dışında bırakılmışlardır.

Bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu bir dizide yer alacak, 1. Ortaçağ da, 2. XVI. yüzyılda, 3. XVII. yüzyılda, 4. XVIII. yüzyılda, 5. XIX. yüzyılda ve 6. XX. yüzyılda olmak üzere birbirinin devamı olacak bir dizi makalede Fransız yazınında Türkiye İmgesi'ni özetlemeye çalışacağız. Konuya girmeden önce, iki ol-

1959; P. Hazard, *La crise de la conscience européenne (1680-1715)*. Paris, Boivin et Cie, 1934-1935, 3 v.; R. Guenon, *Orient et Occident*. Paris, Payot, 1924; R. Schwab, *La Renaissance orientale*. Paris, Payot, 1958.

8 J. Migeon, *Peintres-voyageurs en Turquie au XVIIIe siècle*. Paris, Paul Geuthner, 1924; J. Alazard, *L'Orient et la peinture française*. Paris, 1930; A. Maubert, *L'Exotisme dans la peinture française au XVIIIe siècle*. Paris, Ed. de Boccard, 1943; J. Watelet, *L'Orient dans l'art français. 1650-1800*. Alger, Musée National des Beaux-Arts, 1959.

9 C.D. Roillard, *The Turk in french history. thought and littérature. (1520-1660)*. Paris, Boivin et Cie., 1940 (?).

10 M. Bataillon, *Mythe et Connaissance de la Turquie en Occident au milieu du XVIe siècle*. Florence, Sansoni, s.d.

11 Türkiye'ye gelmiş Fransız yazarları üstüne Fransa'da ve ülkemizde yapılmış tezler de vardır ama çoğu basılmamıştır. Bildiğimiz birkaçını analizim: M.K. BİLGEGİL, *Lamartine et la Turquie*, Paris, 1952; S. ERMIŞ, *La Turquie vue pour les écrivains français du XXe siècle. 1923-1960*. Paris, 1969; T. İNAL, *Gérard de Nerval et la Turquie*. Aix-Marseille, 1969; H. ANAMUR, *Zulfu de Maurice Bedel. Les quatre dames d'Angora de Claude Farrère et "la nouvelle Turquie"*. Ankara, 1980; A. ÖZÇELEBİ, *Romantik Fransız Yazarlarında Türkiye*. Erzurum, 1982; A. ÖZÇELEBİ, *Romantik Fransız Yazınında Türkiye İmgesi. (1830-1855)*. Erzurum, 1983. Bunlar dışında, basılmış, oldukça geniş kapsamlı üç çalışma var: L. KERMAN, "Lamartine et la Turquie". *Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi Dergisi*. Cilt: XV, Sayı: 4, Aralık 1957 ve Cilt: XVII, sayı: 1-2, Mart, Haziran 1959; C. GÖKER, *La Turquie dans les romans et contes de Voltaire*. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971; A. ÖZÇELEBİ, *Claude Farrère et la Turquie*. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1979.

guya değinmek istiyoruz: Amacımız Fransız yazarlarının Türkiye üstüne yazdıkları şeylerin, edinmiş oldukları bilgilerin tam tamına bir dökümünü yapmak; gerçeğe uygun olup olmadıklarını araştırmak ve kanıtlamak değildir. (Böyle bir uğraş gereksiz, hatta saçma olurdu.) Yanlış ya da doğru, tam ya da eksik, öznel ya da nesnel olsun, ülkemizi ve insanlarını nasıl imgelediklerini, gördüklerini saptamak ve bunları yorumlamaya çaba göstermektir.

İkinci değini, "Türkiye" ve "Türk" sözcükleriyle ilgili, Fransız yazınında "Türkiye", hemen Haçlı Seferleri sonrasında başlayarak çoğu zaman Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan tüm ülkeler için kullanılır. Kimi yazarlar, oralarda yaşayan ulusların farklılığını vurgulamak için "Avrupa Türkiye'si", "Asya Türkiye'si" diye ikiye bölerken kimi yazarlar "Türk ülkeleri" demekle yetinirler. Zaman zaman, "Doğu" sözcüğünü Türkiye yerine kullandıkları da olur.

"Türk" sözcüğüne gelince, bu ulusun çoğu zaman "Sarazen", "Doğulu" ve "Müslüman" bazen yanlış anlamlandırılan "Osmanlı" sözcükleriyle de anlatıldığını anımsatmakta yarar görüyoruz. Bu sözcükler, bazen Türk'le eşanlamda kullanılmadığı zaman da doğal olarak Türk'ü şu ya da bu ad altında ulusumuzun bazı özelliklerini de içerirler.

Fransız yazınında Doğu'nun ve Doğuluların varlığı Ortaçağdan başlar. O devirde Orta ve Uzakdoğu ülkeleri, Hindistan, Çin, Japonya henüz tam olarak bilinmiyordu. Bilinenler, daha doğrusu gündoğusunda bir yerlerde var oldukları bilinen ülkeler, pek az kişinin gözleriyle gördüğü Doğu, Akdeniz ülkeleri (Levant) ve Kutsal Topraklar'la sınırlanıyordu. Bilinmeyen yerler ve nesnelere, efsanelere, uydurmalara, abartmalara konu olmaya elverişlidir. Ayrıca Ortaçağda tüm düşüncelerin, yorumların kökeninde aşırı bağnazlıkta bir din düşüncesi vardır. Bu çağın insanları, din adamlarının ve halk ozanlarının yardımıyla kendilerince bir Doğu imgelediler. Uzaklığın, bilinmezliğin, dinsel önyargı ve efsanelerin biçim değiştirttiği bu Doğu, herşeyden önce Hristiyan dininin doğduğu, İsa'nın ve ermişlerin yaşadığı olağanüstü bir ülke olup çıktı. Bazı bölgelerinde usa sığmaz zenginlikte bitki örtüsü olduğuna inanıldı. Hoş kokulu bitkileri, çiçekleri bol bir bahçeydi Doğu. Bu bahçede, yaprakları altından, gümüşten ağaçlar, olağanüstü nitelikleri olan meyvalar; yanibaşlarında değerli taş tarlaları vardı. "Büyük soğukların, aşırı sıcakların olmadığı" bu yerlerde iklim o denli güzeldi ki, toprağa serpilene herhangi bir tohum, hiçbir çabayı gerektirmeden büyüyordu. Bu yerlerde insan emeği yaşam için gerekli değildi. Doğa insana herşeyi kendiliğinden veriyordu. Böyle bir yer de olsa olsa "Yeryüzü Cenneti" (Eden) olabilirdi¹². Bu tür düşünceler, bir bakıma, cennetin somut bir imgesini vermekle, doğuyu bilen ama Haçlı Seferleri'ni tasarlayan din adamlarının ve soyluların işine yarıyordu. XVIII. yüzyılın başlarında görülen *Binbir Gece Masalları* ve benzerlerindeki uzam, bu cennet imgesini canlı tutacak; XIX. yüzyılın ilk yarısında kimi yazarlar bu imgeyi yeniden canlandıracak (Hugo, *Peri Kızları*); kimileri bu cenneti, sanayi

12 P. Martino, a.g.y., ss. 4-5.

devriminin ve artan nüfusun gereksindiği hammaddeleri ve besinleri yetiştirmeye elverişli topraklara dönüştürecektir. (Lamartine, *Doğu Yolculuğu, Yeni Doğu Yolculuğu*).

XVI. yüzyıla dek türleri ve gelişme hızı sınırlı Ortaçağ yazını, bu biçimde imgelenen ve henüz "Türkiye" diye adlandırılmayan, merkezini Kutsal Topraklar'ın oluşturduğu bir Yakındoğu yansıtabilir.

Bu Doğu'da yaşayan insanlara gelince, "Yeryüzü Cenneti"ni, Kutsal Topraklar'ı ellerinde tutan, bu yüzden de nefret edilen, bağınazca bir kin beslenen dinsiz (paiens) uluslar olacaktır. Ortaçağ Fransızları bu ulusları Haçlı Seferleri'nden çok önce, uzun yıllar savaştıkları, Sarazen genel adıyla andıkları İspanya Müslümanları ile tanıyorlardı. Tüm yazınların başlangıcında olduğu gibi Fransız yazınında en eski ve egemen tür destandır. O dönemin en önemli olaylarından biri İspanya Müslümanları ile savaşlar, öteki Haçlı Seferleridir. Birinci dönem destanlarda biçimlenen Doğu'yu ve Doğulu'yu şöyle özetliyor J.-Ch. Payen:

"Destandaki Sarazen, tarihsel gerçeğe hiç uyuşmayan bir yazın tipidir. Gerçek İslamiyet halk tarafından tanınmıyor değildi. Birçok şövalye İspanya'da ve Doğu'da savaşmışlardı; kavganın durdurulduğu aralarda düşmanlarına yaklaşmışlar; hatta içlerinden bazıları düşmanın gelenek ve göreneklerini, giysilerini benimseyerek Müslüman olmuşlardı. (...) Ama *Chanson de Geste*'lerin dinleyicileri gezginlerin anlattıklarında bulduklarından çok daha masalımsı bir doğunun göz kamaştırıcı güzelliklerinin, zenginliklerinin övüldüğünü duyunca kızmıyorlardı. Pek iyi biliyorlardı ki güzel Sarazen kadınları nadiren sarışındılar. Müslüman Prenslere onları din değiştirmeye zorlayarak Hıristiyan kadınlarla hiç de evlenmiyorlardı. Destandaki dinsizlerin ülkesi garip bir ülkeydi; kimi zaman düşlerdeki bahçeler örneği aydınlık ve verimli, kimi zaman karanlık, *Chanson de Roland*'da Marsile ve Baligant'ın esrarengiz savaş müttefiklerinin çıkıp geldikleri karanlıklar ülkesi gibi cehenneme benzeyen bir ülke oluyordu. Bu vahşi ülkelerden gelen Abisme ya da Abilant gibi senyörler, şeytanlar gibi karadılar. Bazen derinin karalığını, bozulmuş bir ruhun işareti sayan Ortaçağ, bir ölçüde, ırkçılığa da kayıyordu¹³."

Haçlı Seferleri ile karşılarında Müslüman Türkleri gören II. Dönem Destanları¹⁴, hatta daha sonraki birçok yazın türü kimi yapıtlarında Sarazen'in tüm özelliklerini hiç bir değişiklik yapmaksızın Türkler içinde yinelerler. Denilebilir ki, Sarazen sözcüğünü çıkarıp yerine Türk sözcüğünü koyarlar, bazen buna da gerek duymazlar. (Zaten I. Dönem destanlarında ki Sarazen'ler arasında Türklerin de adı geçer. Örneğin; *Chanson de Roland*'da Müslüman ordusunu oluşturan birlikler aynı ulustan değildir. Diğerlerinin aksine adları bugünkü biçimiyle yazıl-

13 J. Ch. Payen, *Le Moyen Age I. Des origines à 1300 (Littérature française. Collection dirigée par Claude Pichois, I.C.)*, Paris, Arthaud, 1970, ss. 105-106.

14 Bu destanların tümü için J. Ch Payen'in yukarıda anılan kitabının 265-309. sayfalarına bakınız.

miş olan Türkler, ordunun en iyi, en güvenilir birlikleridir; önemli görevler onlara verilir.)¹⁵.

"Haçlılar, o zaman çöküş döneminde olan Araplarla değil Türkler'le karşılaştılar. Ortaçağ kronikçilerinin onları öteki Doğu uluslarından daha yüksek bir yere yerleştirmelerine şaşmamak gerek. (...) Türkler, yüzyıllar boyunca Hıristiyanlığın Doğu'daki belli başlı rakibi olacak ve Türkiye bu öncelikli durumuyla uzun yıllar Fransız yazınında yakın Doğu egzotizmine damgasını vuracaktır."¹⁶

Böylece Ortaçağ Türk'ü savaşlarla tanır. Genelde hep böyle olacaktır bu. İmgenin ilk başat bileştireni asker Türk olacaktır. Doğal olarak gözü peklik, yüreklilik, disiplinli olmak yanında, acımasız, kıyıcı olarak bilinecektir öncelikle. XIII. yüzyıl başlarında derebeylik çökmeye başlar. Destanların konularını oluşturan bireysel serüveni girişimler azalır. Haçlı Seferleri hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır denilebilir. Artık şatolarda savaşla daha az, soylu yaşamın güncel konularıyla daha çok ilgilenilir. Şatoların "snob"ları başarısızlıklarını anımsatan *Chanson de Geste*'lerden bıkarlar. Başlangıçta konuları destanlarınkinden farklı olmayan ancak giderek savaştan, kahramanlıktan başka şeyler de (örneğin; aşkı) anlatan romanlar ortaya çıkar. Bu romanların uydurma Doğu'su başlarken anlatığımız "Yeryüzü Cenneti" dir. Çoğunun sonunda doğulu prensesler, bazen prensler aşkları uğruna hıristiyan olurlar. P. Martine ve J. Ch. Payen'e göre, bu romanlar Hıristiyanlığın yazın alanında Müslümanlardan aldığı bir öçtür. Müslümanları Kutsal Topraklardan kovamayınca, altın kumaşlardan, masalımsı bir perdeyle kapalı haremle üstüne uydurma, hayal gücü ürünü oyalamalara girişilir.

Ortaçağ'ın gezi, anı, kronik ya da tarih kitaplarında Doğu ve Türkiye önemli bir yer tutar. Kurgusal yanları ağır basan öteki türler yanında bu sonuçlar, ciddi, belgesel değerle anlatılabilmektedir. Çoğunun yazarları görgü tanığı oldukları olayları, gördüğü yerleri gerçeğe bağlı kalarak yalın ve özentsiz biçimde anlatırlar. Çok kimse tarafından okunmayan bu kitaplarda, Müslüman dini, Türkiye, Türkler, günlük yaşam biçimleri, giysileri, Türk kadınları ve çok kadınlı evlilik vb. konularında oldukça sağlıklı denilebilecek ilk bilgileri buluruz. Buna karşın tümü de, Türklerin savaştan niteliklerini, savaşta üstünlüklerini vurgulayarak ilerde sözünü edeceğimiz, zamanla oluşacak ve pekişecek "Savaşçı acımasız-asker Türk" imgesinin temelini atarlar. Çok geçmeden, çok kadınlı evliliğe izin veren Müslüman dini ve "hurilerle dolu cenneti" üzerine edinilen bilgiler, bu imgenin ikinci başat bileştireni, "Şehvet düşkünü Türk'ü" biçimlendirirler.

Ortaçağda okuma, okunma olanakları çok sınırlıdır. Birtakım bilgilere, görgü tanklarına, el yazması kitaplara karşın, Hıristiyan bağnazlığı yüzünden

15 M.K. BİLGİLİ, *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkarlığı*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1973, s. 19.

16 H. El-Nouty, *a.g.y.*, s. 8.

Doğu uzam olarak abartmalı biçimde övülürken, bu yerlerde yaşayan insanlarla ilgili bilgiler yozlaştırılır. Bu yozlaştırma, amaçlı önyargılarla Ortaçağ'ın yazın ürünlerine yansır. Buna şaşmamak gerekir. Batı'nın, değil Ortaçağ'daki, XIX. yüzyıldaki hatta bugünkü Doğu'ya bakış açısında, yaklaşımında bu Ortaçağ düşüncesinden izler görülür.

"O çağda tarihsel geleneğin ve gerçek dünyanın yanında, en küçük ayrıntılarıyla fantastik bir dünya, efsanelere dayanan, olaylarla bağlantısı, benzerliği, kendisine özgü bir kronolojisi olan, Ortaçağın laik toplumu tarafından da kabul edilen bambaşka bir tarih olmuştur. Hiçbir şey ama hiçbir şey, Doğu'dan gelen dürüst gezginlerin, rahiplerin, tecimenlerin anlattıkları, Avrupa pazarlarına dökülen mallar, Türkiye'den gelen halılar, Çin'den gelen ipek ve setenler, İran'dan gelen değerli taşlar, Hindistan'dan gelen baharatlar, işlemler, kumaşlar bu anlayışı değiştirmeye yetmiyordu. Gezgin halk ozanları bunları gözleriyle görebilmiş ölmalarına karşın sözlü yapıtlarını, Doğu'da geçen kurgularını, bunlardan yararlanarak gerçeğe yakın bir çerçeveye içine oturtmayı düşünmemişlerdi."¹⁷

XV. yüzyıla geldiğinde, Türkler üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk kurmuşlardır. Onları durdurmak çabaları sonuçsuz kalmıştır. Şimdi en parlak dönemlerini yaşamaktadırlar. Artık bu tartışılmayacak, görmemezlikten gelinmeyecek, karalamalarla gözlerden gizlenemeyecek bir gerçektir. Bu gerçeği tanımakta, görmekte, anlamakta, anlatmakta, onlarla dost olmakta, tecimsel ilişkiler geliştirmekte sayısız yarar ve çıkar vardır. Artık savaşlarda Türkler karşısında Hıristiyanların sürekli yenilmesini, "Tanrı'nın iyi yoldan sapmış Hıristiyanlığı cezalandırmak istediği" düşüncesiyle açıklamak yerine, bu ulusun ordu düzenini, savaş bilgilerini inceleyerek bu yenilgileri açıklamak gerektiği düşünülür. Yine Türkleri, dinlerini, toplumsal kurumlarını, zayıflıklarını, günlük yaşamlarını, dillerini vb. incelemek gereksinimi duyulur. Bu güç işi öncelikle gezgin yazarlar üstlenirler. Öteki türlerin yazarları onlardan iyi kötü yararlanır. O halde bu yüzyıl yazınında, Doğu, Türkiye ve Türklerden söz eden en geniş, en yaygın, en çok okunan, tek sözcükle en yetkin tür, roman, öykü, tiyatro ya da şiir değil gezi türüdür. Öteki türlerin ünlü yazarları XIX. yüzyıla dek Doğu'ya gelmek yerine gezi yazularından aldıkları bilgilerle bu yerlerden ve insanlarından (daha çok insanlarından) söz edeceklerdir. Daha sonra, kendileri de yolculuk yapabildikleri zaman bile gezginlerin yazdıklarından geniş ölçüde etkilenenlerdir.

Ortaçağ'da Rönesans'a dinsel reformların da etkisiyle Türklere bakış açısında kimi değişikliklerin oluşması yanında bir başka olgu daha görülür. Kilise'nin zayıflaması, dinsel bağnazlığın yazın ve düşünce üstündeki baskısını azaltır. Sayıları az da olsa XV. yüzyıl gezginleri, yazarları dinsel alanda bile Türklerin Batılılara üstün yanlarını belirtmekten çekinmezler artık. Yalnızca ölçülü davra-

17 P. Martino, a.g.y., ss. 7-8.

nırlar ama Ortaçağ'da olduğu gibi gerçekleri değiştirmeye çaba göstermezler. Düşman yine düşmandır ama saygıdeğer bir düşmandır.

"Müslümanların peşpeşe kazandığı yengilerin, Fransızların dikkatlerini kuvvetle İslam ulusları üstüne çektikleri tartışılmaz bir olgu. Güce duyulan saygı ve askeri başarı, bazı yazarları, bu halkların günlük yaşamlarında, tanrıbilimsel önyargıların belki de *a priori* olarak yadsıdığı erdemler aramak yolunda yüreklendirir."¹⁸

Yapıtlarını andığımız Martine, Iorga, Atkinson, Rouillard ve ötekiler zengin kaynakçalar düzenleyerek bu dönemin yazarlarında Doğu'yu, Türkiye'yi ayrıntılı biçimde incelediler. Bu incelemelere başvurduğumuzda, Fransız yazınında ülkemizin ve insanların tüm yönleriyle, en küçük ayrıntılarına dek anlatıldıklarını görürüz. En çok işlenen temaları üç bölüme ayırabiliriz: 1. Yönetim biçimi ve orduyla ilgili bilgiler; 2. Din ve dinsel kurumlarla, Müslüman dininin toplum yaşamını düzenleyen kurallarıyla ilgili bilgi ve görüşler; 3. Günlük yaşamla ilgili bilgiler, kurumlar ve erdemler.

Birinci bölümde, sultanlar, paşalar, saraylar; saraylarda yaşayanlar, harem, devlet yönetimi, ordu, ordunun sınıfları, savaş teknikleri, askerlerin seferde yürekliliği, sadeliği, ölçülüğü, kaderciliği, fiziksel özellikleri, giysileri, törenleri, paşaların Hıristiyan kökenleri, yükselişleri, düşüşleri anlatılır.

İkinci bölümde, Hıristiyan Batı'nın öncelikle ve en çok ilgisini çeken İslam dini; doğuşu, yasaları, din adamları, camiler, tapınma biçimleri, cennet-cenennem, dine bağlılık ve saygı, mezhepler, törenler, hayırseverlik, dinsel yasalara dayalı yargı sistemi, ölümlerle ilgili inanç ve gelenekler, çok kadınla evlenme, dinsel hoşgörü, bağnazlık ve boş inançlar, dinin günlük yaşamı düzenleyici kuralları, dinsel eğitim, kadın yaşamına getirdiği kısıtlamalar üstüne bilgi ve eleştiriler yer alır.

Son bölümdeyse, Türklerin günlük yaşamlarıyla ilgili ayrıntılar; dış görünüşler, giysileri, gelenek ve göreneklere, doğruluk, mertlik, konukseverlik, alçak gönüllülük, cömertlik, hayırseverlik, hoşgörülük, hayvan ve doğa sevgisi, temizlik, azla yetinirlik, başkalarının işine karışmamak vb. erdemleri belli başlı temalar olarak sayılabilir. Ayrıca Türklerde sanat ve zanaatlar, eski sanat yapıtları karşısında tutumları, aile yaşantısı, şehvet düşkünlüğü, bayramları, eğlenceleri yanında belli konularda bağnazlıkları, dinsel kökenli olmayan boş inançları da anlatılan konular içinde yer alır.

18 G. Atkinson, Les nouveaux horizons de la Renaissance française, Paris. Lib. E. Droz. 1935, s. 212.